

стерності» Людмила Єфименко, а Ілленко – оператором-постановником.

Важливими уроками для студентів другої і третьої, на жаль, останньої, майстерні була практика на кінокартині «Молитва за гетьмана Мазепу» (2002), надзвичайно красивої стрічки, в якій поєднувалися намальовані картини і декорації художника С. Якутовича з феєричними костюмами В. Фурика та, безперечно, надзвичайно красивими кадрами самого Юрія Ілленка, який працював оператором, режисером, сценаристом і актором. Олександр Безручко працював другим режисером і актором, Фомін Георгій – асистентом режисера і актором, Альошечкін Сергій – актором, Козир Ігор – асистентом режисера, Корж Інна – асистентом режисера.

Цей фільм так і не побачив звичайний український глядач. Фільм був покладений на полицю продюсером І. Дідковським, який викупив його у Міністерства культури і туризму України і замість того, аби провадити покази в кінотеатрах, випускати на DVD тощо, фактично поховав його. Це йде в розріз з економічними законами, зате ідеально вкладається в політичну схему сучасної цензури.

В останні роки життя Юрій Ілленко активно займався політичною діяльністю – став членом політради ВО «Свобода», багато виступав на телебаченні, у ЗМІ, перед глядачами, на творчих вечорах. Свій вибір митець називав «роз'яничаренням».

Соромно, коли студентці з Польщі, яка вивчала українське кіно, не вдалося знайти в Києві фільми Юрія Ілленка на DVD в гарній якості. У той час, коли Росія не один рік проводить покадровий ремастерінг багатьох фільмів видатних радянських кінорежисерів, Україна спромоглася відновити лише фільми Олександра Довженка. Але, на жаль, у вільний продаж вони досі не потрапили.

Наступними повинні були стати фільми Ю. Ілленка, С. Параджанова, І. Миколайчука, Л. Осики... Проте плани залишилися нереалізованими. Юрій Ілленко, як, до речі, і всі вищезазначені видатні українські кінорежисери, залишив цей світ не побачивши своїх фільмів на DVD у відновленій «авторській» якості.

Олександр Довженко неодноразово зізнався, що мріє, аби його фільми в гарній якості дивилися українські глядачі в затишних кінотеатрах. Прошло багато десятиліть, але у нас нічого не змінилось. Чому ж українці не шанують своїх найкращих синів? Може тому наші генії знімають менше, аніж могли б, може тому і полишають нас раніше...

Наостанок хочеться звернутися до українських кінознавців, культурологів, звичайних глядачів – потрібно всеж таки реставрувати і випустити для широкого загалу фільми Ю. Г. Ілленка, провести наукову конференцію, круглі столи, влаштувати перегляди фільмів великого українця як по телевізійних каналах, так і по кінотеатрах. Надзвичайно важливо, аби їх показали не під ранок, а в прайм-тайм із попереднім словом фахівців. Потрібно, аби фільми Юрія Ілленка, багато з яких радянська влада забороняла до показу, нарешті могли вільно демонструватися в незалежній Україні...

1. Денисенко В. Щедрість / Володимир Денисенко // Новини кіноекрана. – 1970. – № 10. – С. 6. 2. Денисенко В. Щедрість / Володимир Денисенко // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. – К.: Дніпро, 1973. – С. 647. 3. Довідка начальника 2-го відділу УДБ НКВС УРСР Ткаченка про О. Довженка. – Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ України). – ф. 11, спр. С–836, т. 1, арк. 296. 4. Іванов В. Садівничий / Віктор Іванов // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. – К.: Дніпро, 1973. – С. 398. 5. *Эйзенштейн С. М.* Догнать и перегнать / Сергей Михайлович Эйзенштейн // Искусство кино. – 2001. – № 12. – С. 139. 6. Яремчук А. Воскресіння / А. Яремчук // Новини кіноекрана. – 1990. – № 11. – С. 2.

Олена Даниліна

Буття українця в художньому світі Євгена Положія

У статті проаналізовано роман С. Положія «Дядечко на ім'я Бог» в контексті онтологічної поетики. Розглянуто рівні буття сучасного українця, його ставлення до релігії, суспільства, щастя, кохання. Доведено, що буття українця реалізовано автором в образі головного героя на індивідуальному, соціальному й духовному рівнях. Провідним ідейним стрижнем і рушієм сюжету роману є філософська категорія «щастя».

The novel of E. Polozhyy «Uncle named the God» is under analysis in the article in the context of ontological poetics. Levels of existence of a contemporary Ukrainian, his attitude to religion, society, happiness, love are looked through. It is proved, that the Ukrainian being implemented by the author in image of the hero on individual, social and spiritual levels. The key ideological core and engine of the novel is philosophical category of «happiness».

Серед сучасних універсальних наукових підходів до аналізу літературного твору варто виділити так звану «онтологічну поетику» (або «онтопоетику»). Цей термін увів до вжитку в російському літературознавстві в кінці ХХ ст. Л. Карасьов. Вперше він був використаний дослідником в статті «Гоголь і онтологічне питання» (1993), де його зміст пояснюється таким чином: «У літературі онтологічні інтуїції позначаються і в самій потребі автора в створенні «другої реальності», і в особливостях побудови тексту, в сюжетних ходах, мотивах вчинків персонажів і в різних деталях. Дослідження цього особливого змістового шару (зазвичай зачиненого для автора тексту) я назвав онтологічною поетикою або онтологічним підходом до літератури» [3, с. 85].

Вихідним положенням цієї методології є твердження: «Текст вивчають не заради самого тексту, стиль не заради стилю, а епоху не заради епохи. Говорячи про літературу,

ми врешті-решт сподіваємось наблизитися до таємниці світу, до таємниці людини, що живе та помирає в цьому світі» [4, с. 318].

Семантичним ядром будь-якого художнього феномену дослідник вважає так званий «вихідний смисл» – категорію, що лежить на межі філософії, антропології й літературознавства. «Яким би хитромудрим і складним не був сюжет, скільки б подробиць у ньому не фігурувало, на рівні, що нас цікавить, – зміст, так би мовити, «ідея» – тексту визначається, задається лише кількома, а іноді однією думкою або почуттям. Це і є, власне, тим, що я називаю «вихідним смислом» [4, с. 318].

До обґрунтування теоретичних засад онтологічної поетики долучилися, крім Л. Карасьова, дослідники Н. Шо-генцукова, А. Цуканова, О. Турган і Т. Гребенюк. Вони з'ясували, що тільки цілісний підхід, який враховує всі компоненти тріади «автор – твір – читач (критик)», буде

наближенням до сутності онтологічної поетики. Оскільки сама природа художнього мислення має цілісний характер (поетичний образ усвідомлюється як єдине ціле), то на макрорівні всі елементи авторської поетики формують модель світу, яку читач може осягнути й інтерпретувати на власний розсуд.

Важливе значення для розуміння сутності авторської поетики, на нашу думку, має категорія буття, що розкриває діалектичний взаємозв'язок людини і світу, визначає їхню сутність та конкретні форми проявлення дійсності, інтегрує в собі матеріальне і духовне. Буття – це загальна основа практично діяльного і пізнавального освоєння людиною світу.

Метою нашої статті є дослідження проблеми буття в романі Євгена Положія «Дядечко на ім'я Бог» (2008).

Євген Положій – філолог за освітою, журналіст за професією, автор десятка книжок, утім сам себе письменником не вважає: «Я взагалі швидше – професійний читач, ніж письменник, бо читати мені подобається набагато більше, ніж писати» [1]. Серед невеликої кількості оцінок його творчості варто виділити рецензії Т. Дігай [2] та В. Шкляра. Зокрема, останній у передмові до видання творів Віктора Положія відзначив: «...сьогодні маємо в нашому письменстві дуже неординарного молодого прозаїка на ймення Євген Положій» [6, с. 7]. За критерієм, запропонованим В. Даниленком (за роком народження письменника), постать Є. Положія зараховуємо до покоління 90-х років ХХ ст., хоча переважна більшість його текстів вийшли друком на початку ХХІ ст.

Основою побудови сюжету роману «Дядечко на ім'я Бог» є, на нашу думку, концепт «щастя». Авторське визначення цієї категорії міститься ще на початку тексту: «Щастя – це коли у тебе є людина, якій не треба брехати», але «інколи таку людину неможливо побачити навіть у дзеркалі...» [5, с. 8]. Це визначення головний герой роману Остап отримав від своєї коханої, яка не знайшла таку людину в собі, тому стала черницею: «Я не знайшла в собі тієї людини, якій я не брешу. Шукала-шукала – і не вишукала. Тому я тут. І всі інші, я так думаю, тут із цієї ж причини. Ми втомилися брехати самим собі. Тому ми прийшли до Бога – він не потребує інших слів, крім молитов» [5, с. 189]. Це визначення, яке стає «вихідним смислом» (за Л. Карасьовим), повторюється час від часу в тексті в інтерпретації інших героїв: матінки Єфросинії, Віри, Остапа.

Для пошуку особистого сенсу щастя головний герой вирушає у подорож. Саме у подорожі він стає щасливим, бо «у подорожах мені не треба собі брехати» [5, с. 333]. Змінюючи міста і країни, розмірковуючи про сутність віри і Бога, Остап приходять до висновку про безглуздість фізичного існування людини у світі: «Я раптом зрозумів, що насправді я нічого не втрачав: ні років життя, ні коханих, ні грошей, ні друзів – і нічого не набував: ні країни, ні майбутнього, ні коханих, ні друзів. У мене з самого початку, з самого початку життя нічого не було справжнього... І лише той час, що я провів у небутті чи сні, я прожив посправжньому» [5, с. 311]. Варто відзначити, що ця сентенція є, з одного боку, традиційною для постмодерної літератури, а з іншого, це авторська інтерпретація біблійних основ: «І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ноздрі її, – і стала людина живою душею» [Книга буття 1,2]; «І були вони нагі обоє, Адам та жінка його, і вони не соромились» [Книга буття 2,3].

Нерідко автор іронізує над біблійними істинами або дає власну інтерпретацію. Тут варто відзначити і назву ро-

ману – «Дядечко на ім'я Бог», і сентенції на кшталт: «Правду кажуть: якщо ти розмовляєш із Богом, то це молитва, а якщо Бог розмовляє з тобою, то це шизофренія», і використання Бога як героя роману з введенням у текст його монологів. Ще одну власну інтерпретацію дає Є. Положій любові до ближнього: «Любити близьких важче, ніж любити Бога» [5, с. 215], таким чином заперечуючи одну з найбільших біблійних заповідей: «Люби свого ближнього як самого себе» [Євангеліє від св. Матвея 22: 39]. Іронізує автор в кінці роману і над власним визначенням щастя, протиставляючи філософському наповненню буденне: «Щастя – це коли літаки не запізнюються, а злетівши, не падають!» [5, с. 335].

Головний герой, подорожуючи східними країнами, починає сумніватися у власній, православній вірі й державі: «Іслам цементує життя, робить упорядкованим, таким, яким його не зробить жоден цивільний закон. А в нас – на все плювати. Закон не карає злочинців, суспільство не засуджує підлості. Ми – поміж Заходом, де панує закон, і Сходом, де панує іслам. Ми там, де панує безлад, – нам нема на що спертися» [5, с. 126–127]. Виводить автор і власну теорію походження людини і Бога: «...мені більше подобається інша версія божественного. У ній боги і люди – майже одна родина... По суті, і люди, і боги – одна порода. Просто боги – це, так би мовити, удосконалені люди» [5, с. 314–315].

Усвідомивши проблему, що існує в українському суспільстві, герой не усувається від неї, а намагається знайти вихід. Він заглиблюється в себе, прагне відмежуватися від оточуючої дійсності: «Я став, так би мовити, річкою в собі. Я майже весь час мовчав. І змушений був думати. Я відкрив закон: чим більше мовчиш, тим більше думаєш, тож я мав достатньо часу, щоб поговорити із самим собою» [5, с. 128]. Наприкінці подорожі найщасливішим моментом стає повернення: «Я лечу додому. Сьогодні для щастя мені достатньо» [5, с. 333]. Помандрувавши східними країнами, побачивши і зрозумівши чимало нового, героєм додає до визначення щастя національно-патріотичний компонент: «Я хочу обійти пішки всю Україну. І де б я, зрештою, не помер, ця земля скрізь мене прийме, як рідного» [5, с. 331].

Інше вирішення соціальних проблем представлено в образі Макса, який обрав шлях боротьби, шлях фізичного знищення владної еліти. Поворотним моментом для обрання шляху тероризму став для героя Майдан, зображений автором неоднозначно, і в патріотичному, і в іронічному ключі: «Коли в родині часто сваряться, діти мають звичку крутитися дзиґами, ніби суфійські дервіші, що створюють навкруг себе захисне енергетичне коло. Коли хочуть захиститися дорослі, вони збираються натовпом на площах і кричать однакові слова» [5, с. 289]. Зневірившись в ідеях Майдану, Макс зважується на рішучий крок – підірвати бомбу під час футбольного матчу, знищивши поважних гостей і встановивши таким чином справедливість.

Шлях пошуку героями суб'єктивного сенсу об'єктивної реальності проходить і через заперечення вартості книг: «Усьому виною – книги, яких я прочитав занадто багато. У них для уважної людини сказано все, що треба для того, щоб не вмерти від несподіванок існування і не дивуватися майже нічому. Книги – справжнє зло для справжнього життя. Їх усі треба спалити» [5, с. 254]. Тут автор використовує ще один традиційний прийом постмодерної літератури – пошук сенсу через заперечення традиційних уявлень.

Втім світ сучасної людини набагато складніший і багатоаспектний, тому сенс у книжках, на думку головного героя, все ж таки існує – тоді, коли варто поділитися з іншими своїм досвідом, щоб застерегти або вберегти від помилок, щоб зрозуміти сенс життя: «...ви повинні (курсив автора – О. Д.) написати книгу про жінок, які, незважаючи ні на що, намагаються врятувати своїх дітей. Повірте – так вони намагаються врятувати світ. Вони йдуть природним шляхом: не борються з корупцією, не відводять від Землі астероїди, не стають на заваді атомним бомбам чи ядерним програмам..., але кожного дня, майже кожної миті вони роблять головну свою справу – борються за життя дітей» [5, с. 212].

Отже, роман Є. Положія «Дядечко на ім'я Бог» – це філософське занурення в глибини людського буття, що виявляється на таких рівнях, як: самопізнання, осягнення світу, осмислення суспільних, національних, духовних, державотворчих процесів. Буття українця реалізовано автором в образі головного героя Остапа на індивідуально-

му, соціальному й духовному рівнях. Провідним ідейним стрижнем і рушієм сюжету роману є філософська категорія «щастя». До усвідомлення правильності власного визначення щастя автор йде шляхом заперечення біблійних істин, книг, шляхом пошуку себе, свого місця в соціумі. Віра в себе і в Бога, чесність, любов – необхідні елементи авторського розуміння щастя, що складають єдину картину цілісного переживання життя людиною.

1. Євген Положія: «Я взагалі швидше – професійний читач, ніж письменник» // Режим доступу – <http://www.bukvoid.com.ua/events/ukraine/2009/10/01/072332.html>. 2. Дігала Т. Гра під скромною назвою «життя» // Режим доступу <http://markiza.sumno.com/literature-review/gra-pid-skromnoyu-pazvoyu-zhyttya/>. 3. Карасёв Л. Гоголь и онтологический вопрос / Л. В. Карасёв // Вопросы философии, 1993. – № 8. – С. 84–92. 4. Карасёв Л. Онтология и поэтика / Л. В. Карасёв // Литературные архетипы и универсали [под ред. Е. М. Мелетинского]. – М.: Рос. Гос. Гуманит. Ун-т, 2001. – С. 293–347. 5. Положія Є. Дядечко на ім'я Бог / Худож.-оформлювач О. Г. Жуков. – Харків: Фоліо, 2008. – 347 с. 6. Положія В. Останнього рядка початок. Романи. Оповідання. Есеї. Спогади. Поезії / Віктор Положія. – Суми: Університетська книга, 2009. – 432 с.

Вікторія Завадська

Роль слова у етновиховній системі українців

У статті йдеться про міфологічні уявлення у зв'язку із застосуванням словесних формул; проаналізовано, як може відбуватися вербальний вплив на людську свідомість, а також розглянуто елементи етновиховної системи у різних жанрах фольклору.

The correlation between mythological conceptions and verbal expressions is considered. The influence of speech on mind is analyzed. The elements of ethnic educational system in different genres of folklore are considered.

Сакральний зміст слова люди розуміли здавна. Його лікувальні властивості були такими ж реальними у міфологічному сприйнятті, як і руйнівні, знищувальні сили. Давня віра у те, що словом можна вбити або ж зцілити, образити, наживши собі смертельного ворога, або ж примирити, одержавши вірного друга, була органічною, це не викликало ніякого подиву. Етикету спілкування у народі вчили змалечку, і це була архаїчна система усіляких заборон, норм і правил, що мала свої, не завжди звичні для сучасної людини пояснення. Саме тому християнська концепція сприйняття Ісуса Христа, Сина Божого, як втілення Батькового Слова, досить легко знайшла живильний ґрунт у народному сприйнятті. Це співвідносилось з прадавніми міфологічними уявленнями і пояснювало, чому світ, який власне був матеріалізацією Божих слів, цілком може залежати від вербальних виявів чіхось бажань. За часів середньовіччя магію слова пов'язували із загальними уявленнями про мову, як про богодану людині особливість. Водночас, це не заважало християнській церкві жорстко розправлятися із тими, хто вдавався до словесних форм лікування, звинувачуючи їх у чаклунстві. Цікаво, що у наступні епохи розвитку суспільства ця віра у силу словесного виразу майже зовсім не похитнулася, і сьогодні, як і п'ять століть тому, люди вірять у силу слова. Звичайно, це пов'язано з особливостями психіки, адже словесний вплив розрахований саме на чутливу, навіть вразливу психічну будову.

Метою нашої розвідки є дослідити, як норми вербального етикету відбилися у різних фольклорних жанрах (тобто саме у тому культурному шарі, що мав безпосередню дотичність до виховного процесу) і як, з погляду міфологічного, спрацьовували механізми словесного впливу. На

жаль, обсяг статті не дозволяє нам охопити широке розмаїття жанрів усної народної творчості й зробити докладний аналіз матеріалу, тому обмежимося режимом ілюстрування окремих положень.

Отже, найперший і один з найархаїчніших шарів, що якнайкраще демонструє прадавню віру у магію слова – це численні замовляння, які за своїм функціональним призначенням охоплюють майже усі сфери життя, приватного та соціального. Замовляння від найрізноманітніших хвороб, від уроків («дурного ока»); замовляння природних явищ, які мали вплив на життя людини (гір, блискавиця, град, повінь, посуха тощо); приворотні і відворотні замовляння, що повинні були вплинути на любовні стосунки; замовляння «до суду» – щоб виграти справу; замовляння на зброю і «від зброї», щоб долати ворогів, залишаючись при цьому не ураженим – це далеко неповний перелік тематичного розмаїття замовлянь. Але найважливіше, що ці твори містять такі мовні конструкції, які відбивають і дозволяють сучасникам реконструювати найдавніші міфологічні уявлення народу. Ось приклад замовляння від укусу гадюки, що записане у білоруському Поліссі.

На Чорном море стоить дуб,
А на тым дубе сидить чорны ворон,
А под тым дубом лежить камень,
А на тым камени лежить чотыре гады.
Чорный гад чумаче,
Красный гад чумаче,
Серы гад чумаче,
Белый гад чумаче,
Як моя с[л]ина пропадае,
Нехай так от (имя) опух пропадае* [3, с. 388].

* Тут і далі збережено графічне відтворення цитованого оригіналу (З.В.).